

BÖLÜM 7

Kariyer Gelişimi ve Danışmanlığı Kuramları

Nurten KARACAN-ÖZDEMİR ¹
Yonca TOKER-GÜLTAŞ ²

GENEL BAKIŞ

Bu bölüme kısa bir etkinlikle başlayalım. Ortaokul veya lise sıralarında otururken okulunuzun uygulamış olduğu mesleki yönelim envanteri sonuçlarını hatırladığınız kadarıyla yazıp sıradaki soruları cevaplandırmaya çalışınız: 1) Şu anda okuduğunuz bölüm envanter sonuçlarında yer alıyor muydu? 2) Envanter sonucunuzu aldığınızda, önerilen kariyer yollarını nasıl değerlendirmiştiniz? Kendinize hangi açılardan uygun buldunuz veya bulmadınız? 3) Şu anda okumakta olduğunuz bölümü kendinize hangi açılardan uygun buluyorsunuz ya da bulmuyorsunuz? 4) Şu anda inşa etmekte olduğunuz kariyere dair ne derece bilgi sahibisiniz? Çizdiğiniz kariyeri kendinize hangi açılardan uygun buluyorsunuz ya da bulmuyorsunuz? 5) Kariyer hedeflerinizde kendinizi ne derece yetkin hissediyorsunuz? Kendinizi geliştirmek için nasıl bir yol planlayabileceğinizi biliyor musunuz?

Bu bölümde, okul çağından iş yaşamına kadar olan dönemde bireylerin kariyer gelişimlerini etkileyen bireysel ve mesleki faktörler, kişi-çevre uyumu kuramları, gelişim kuramları, sosyal-bilişsel kariyer kuramı çerçevelerinde ele alınmakta ve güncel yaklaşımlara yer verilmektedir. Yukarıdaki etkinliğe vermiş olduğunuz yanıtları bu bölümde yer alan bilgiler ve kuramlar ışığında çeşitlendirebileceğinizi tahmin ediyor, kariyer gelişiminizi şekillendirebilecek temel bilgiler sunmayı hedefliyoruz.

BİREYLERİ TANIMA

Kişilerin belirli bir mesleğe, işe, pozisyona veya iş yerine; kısaca kariyere ne derece uyumlu oldukları kişi-çevre uyumu (French ve ark., 1974) olarak bilinmektedir. Kişinin uyumu gözetilen ‘çevre’ mesleğin doğası, işin doğası, çalışma ortamı, üyesi olduğu takım, beraber çalışılan amir/yönetici ve kurum kültürü gibi farklı düzeyleri betimleyebilmektedir (Kristof-Brown ve ark., 2005). Uyum, hem kişinin ihtiyaçlarına çevrenin karşılık verebilmesi hem de çevrenin taleplerine kişinin bireysel özellikleri ile karşılık verebilmesi durumunda gerçekleşir. Kişilerin uyumlu oldukları çevrelerde daha mutlu, daha motive, kuruma ve mesleğe daha bağlı, daha üretken oldukları, streslerinin ve işten ayrılma niyetlerinin daha az olduğu; uyumsuz oldukları çevrelerde ise daha mutsuz, daha isteksiz, ayrılmaya daha yatkın oldukları bilinmektedir (Kristof-Brown ve ark., 2005). Kişi-çevre uyumunu değerlendirebilmek hem kişiyi tanımaya hem de çevreyi tanımaya bağlıdır. Bu kısımda kişinin kendini tanımasında kullanılan psikolojik yapılar ve ölçüm araçları tanıtılmaktadır.

Yetenekler

Yetenek, “herhangi bir davranışı (bilgi veya beceriyi) öğrenebilmek için doğuştan sahip olunan gizilgücün (kapasitenin) çevre ile etkileşim sonucu geliştirilmiş ve yeni öğrenmeler için hazır hale getirilmiş kısmı”

¹ Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık AD., nurtenkaracan@hacettepe.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-2909-6857

² Doç. Dr. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Endüstri ve Örgüt Psikolojisi AD., ytokerk@metu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-0177-0301

lece, mesleki rehberlik yerini kariyer danışmanlığına bırakmıştır. Bu bağlamda kariyer gelişim kuramları birey-çevre uyumlu kuramların eksik bıraktığı önemli bir noktayı tamamlama misyonu taşımışlardır. Psikolojideki bilişsel akımlarla birlikte öz-yeterlik, motivasyon, öğrenme, sosyal-öğrenme gibi kavramların kariyer gelişimindeki rolü üzerinde durulmuş ve sosyal bilişsel kuramlar kariyer gelişimini açıklamada bir önceki yaklaşımları tamamlayıcı olmuşlardır. 21. yüzyıl ile birlikte, ölçme araçlarına dayalı kariyer danışmanlığı sorgulanır hale gelmiştir. Kariyer gelişiminde içinde bulunulan bağlama göre şekillenen bireysel dinamiklere işaret edilerek, puanlara dayalı kariyer danışmanlığı yerine kişilerin hikayelerin anlaşılmasına ve anlam arayışları çerçevesinde yeniden yapılandırılmasına dayalı kariyer danışmanlığı önem kazanmıştır. Özellikle iş yaşamındaki belirsizlikler, iş güvencesinin ortadan kalkması, insanların kısa süreli daha çok işte çalışmak durumunda kalması gibi çağa özgü değişimler ve güçlükler, bireylerin bu değişimler ve belirsizlik karşısında savrulmadan yaşamlarındaki amacı bulup bunu merkeze alarak kariyerlerini yapılandırması paradigmasını doğurmuştur. Son olarak, günümüzde yapay zekâ uygulamaları kariyer danışmanlığını şekillendirmekte ve dönüştürmektedir. Öte yandan, yapay zekaya dayalı uygulamaların çoğunlukla kişi-çevre uyumuna dayalı eşleştirme yaklaşımlarına dayalı olması, çoktan aşılmış olan bu eski paradigmanın geri gelmesine yönelik endişeleri de beraberinde getirmiştir. Her dönemin dinamiğinden etkilenen kariyer gelişimi ve danışmanlığı kuramlarının kendine özgü güçlü ve sınırlı yönleri olduğu göz önünde bulundurularak, danışanın ihtiyaçları doğrultusunda eklettik bir yaklaşımla birbirini tamamlayıcı olacak şekilde kullanılması, bu alandaki bilimsel birikimden en doğru bir şekilde faydalanmada ve bunları uygulamaya aktarmada etkili bir strateji olabilir.

KAYNAKLAR

- Ackerman, P. L. (1996). A theory of adult intellectual development: Process, personality, interests, and knowledge. *Intelligence*, 22(2), 227-257. [https://doi.org/10.1016/S0160-2896\(96\)90016-1](https://doi.org/10.1016/S0160-2896(96)90016-1)
- Ackerman, P. L. (2003). Aptitude complexes and trait complexes. *Educational Psychologist*, 38(2), 85-93. https://doi.org/10.1207/S15326985EP3802_3
- Ackerman, P. L. ve Heggstad, E. D. (1997). Intelligence, personality, and interests: Evidence for overlapping traits. *Psychological Bulletin*, 121(2), 219-245. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.121.2.219>
- Ackerman, P. L. ve Rolfhus, E. L. (1999). The locus of adult intelligence: Knowledge, abilities, and nonability traits. *Psychology and Aging*, 14(2), 314-330. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.14.2.314>
- Açıkgöz, Y. ve Toker, Y. (2019). Integrating occupational complexity levels to interest assessments in social and enterprising areas: Development of the Vertical Social Interest Scale. *Journal of Career Assessment*, 27(1), 61-77. Doi: 10.1177/1069072717748633
- Arthur, N. ve Collins, S. (2004). *Culture-infused counselling: Celebrating the Canadian mosaic*. Detselig.
- Arthur, N. ve McMahon, M. (2005). Multicultural career counseling: Theoretical applications of the Systems Theory Framework. *The Career Development Quarterly*, 53, 208-222.
- Autin, K. L., Duffy, R. D., Blustein, D. L., Gensmer, N. P., Douglass, R. P., England, J. W. ve Allan, B. A. (2019). The development and initial validation of the Work Needs Satisfaction Scale: Measuring basic needs within the Psychology of Working Theory. *Journal of Counseling Psychology*, 66(2), 195-209. <https://doi.org/10.1037/cou0000323>
- Balkıs, M. (2004). An adaptation study of the self-directed search in Turkish culture. *Eurasian Journal of Educational Research (Eğitim Araştırmaları Dergisi)*, 17, 54-63.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs.
- Bandura, A. (1985). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bell N. L., Matthews T. D., Lassiter K. S. ve Leverett J. P. (2002). Validity of the Wonderlic Personnel Test as a measure of fluid or crystallized intelligence: Implications for career assessment. *North American Journal of Psychology*, 4, 113-120.
- Betz, N. E. (2000). Self-Efficacy Theory as a Basis for Career Assessment. *Journal of Career Assessment*, 8(3), 205-222. <https://doi.org/10.1177/106907270000800301>
- Blustein, D. L. (2013). The psychology of working: A new perspective for a new era. D. L. Blustein (Ed.), *The Oxford handbook of the psychology of working* içinde (s. 3-18). Oxford University Press.
- Blustein, D. L. (2006). *The psychology of working: A new perspective for career development, counseling and public policy*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Blustein, D. L., Kenny, M. E., Autin, K. ve Duffy, R. (2019). The psychology of working in practice: A theory of change for a new era. *The Career Development Quarterly*, 67(3), 236-254. <https://doi.org/10.1002/cdq.12193>
- Bridgstock, R. (2007). Development of a brief measure of Career Development Influences Based on the Systems Theory Framework. *Australian Journal of Career Development*, 16, 19 - 30. <https://doi.org/10.1177/103841620701600305>
- Büyükgöze Kavas, A. ve Kirazcı, F. (2023). Çalışma Psikolojisi Kuramı. N. Karacan Özdemir (Ed.) *Kariyer Psikolojik Danışmanlığında Kuramlar* içinde (s. 239-259). Nobel Yayıncılık.
- Carroll, J. B. (1993). *Human cognitive abilities: A survey of factor-analytic studies*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/0033-2909.121.2.219>

- tps://doi.org/10.1017/CBO9780511571312
- Cook, S. L. (2015). Redirection: An extension of career during retirement. *The Gerontologist*, 55(3), 360-373.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum Press
- Demirel, N. (2023). *Meslek seçiminde kullanılan ölçme değerlendirme araçları ve İŞKUR. Uzmanlık Tezi*. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. <https://media.iskur.gov.tr/91607/nermin-demirel.pdf>
- Duffy, R. D., Blustein, D. L., Diemer, M. A. ve Autin, K. L. (2016). The psychology of working theory. *Journal of Counseling Psychology*, 63(2), 127-148. <https://doi.org/10.1037/cou0000140>
- French, J., Rodgers, W. ve Cobb, S. (1974). Adjustment as person-environment fit. In G. Coelho, D. Hamburg ve J. Adams (Ed.), *Coping and adaptation* içinde (s. 316-333). Basic Books.
- Gardner, H., (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.
- Gottfredson, L. S. (1986). Occupational Aptitude Patterns Map: Development and implications for a theory of job aptitude requirements. *Journal of Vocational Behavior*, 29(2), 254-291. [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(86\)90008-4](https://doi.org/10.1016/0001-8791(86)90008-4)
- Gottfredson, G. D. ve Holland, J. L. (1996). *Dictionary of Holland occupational codes* (3. baskı). Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Hasret, Y. (2024). *Psikoeğitiminin Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Uyumuna, Çalışma İradesine ve Gelecekteki İnsana Yakışır İş Algısına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli.
- Holland, J. L. (1959). A theory of vocational choice. *Journal of Counseling Psychology*, 6(1), 35-45.
- Holland, J. L. (1997). *Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments* (3. baskı). Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Karacan-Ozdemir, N., & Çohadar, E. (2021). Kariyer yapılandırma kuramı. Ö. Ulaş (Ed.) *Vaka örnekleriyle desteklenmiş kariyer psikolojik danışması kuramları* içinde (s. 199-223). Nobel Yayıncılık.
- Kristof-Brown, A. L., Zimmerman, R. D., & Johnson, E. C. (2005). Consequences of individual's fit at work: A meta-analysis of person-job, person-organization, person-group, and person-supervisor fit. *Personnel Psychology*, 58(2), 281-342. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2005.00672.x>
- Kuzgun, Y. (2000). *Meslek danışmanlığı kuramlar ve uygulamalar*. Nobel Yayıncılık.
- Kuzgun, Y. (2011). *Meslek rehberliği ve danışmanlığı*. Nobel Yayıncılık.
- Lent, R. W. (2002). *Social cognitive career theory. Career choice and development*. Jossey-Bass.
- Lent, R. W. (2013). Career-life preparedness: Revisiting career planning and adjustment in the new workplace. *The Career Development Quarterly*, 61(1), 2-14.
- Lent, R. W. ve Brown, S. D. (1996). Social cognitive approach to career development: An overview. *The Career Development Quarterly*, 44(4), 310-321.
- Lent, R. W. ve Brown, S. D. (2013). Social cognitive model of career self-management: toward a unifying view of adaptive career behavior across the life span. *Journal of Counseling Psychology*, 60(4), 557.
- Lent, R., Brown, S. ve Hackett, G. (1994). Toward a Unifying Social Cognitive Theory of Career and academic interest, choice, and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45, 79-122. <https://doi.org/10.1006/JVBE.1994.1027>.
- Lent, R. W., Ireland, G. W., Penn, L. T., Morris, T. R., & Sappington, R. (2017). Sources of self-efficacy and outcome expectations for career exploration and decision-making: A test of the social cognitive model of career self-management. *Journal of Vocational Behavior*, 99, 107-117. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2017.01.002>
- Lindley, L. D., & Borgen, F. H. (2002). Generalized self-efficacy, Holland theme self-efficacy, and academic performance. *Journal of Career Assessment*, 10(3), 301-314. <https://doi.org/10.1177/10672702010003002>
- Maree, J. G. (2014). Career construction with a gay client: A case study. *British Journal of Guidance & Counselling*, 42(4), 436-449.
- McCrae, R.R. ve Costa, P.T. Jr. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 81-90. doi: 10.1037//0022-3514.52.1.81. PMID: 3820081.
- McMahon, M. (2011). The systems theory framework of career development. *Journal of Employment Counseling*, 48(4), 170-172.
- McMahon, M. ve Patton, W. (1995). Development of a systems theory of career development. *Australian Journal of Career Development*, 4, 15-20.
- McMahon, M., Watson, M. ve Patton, W. (2015). The systems theory framework of career development: Applications to career counselling and career assessment. *Australian Journal of Career Development*, 24, 148-156.
- Morgeson, F. P., Brannick, M. T. ve Levine, E. L. (2020). *Job and work analysis: Methods, research, and applications for human resource management* (3. baskı). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Nye, C. D., Su, R., Rounds, J. ve Drasgow, F. (2017). Interest congruence and performance: Revisiting recent meta-analytic findings. *Journal of Vocational Behavior*, 98, 138-151. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2016.11.002>
- O'Brien, K. M. ve Heppner, M. J. (1996). Applying social cognitive career theory to training career counselors. *The Career Development Quarterly*, 44(4), 367-377.
- Özdemir, N. K. (2018). Kariyer yapılandırma görüşmesi: Nitel bir değerlendirme aracı ve kariyer danışma yöntemi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 1071-1081.
- Özdemir, N. K., & Karaçay, G. (2021). Kariyer Yapılandırma Görüşmesi ile Anlam Oluşturma: Bir Vaka Çalışması. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11(3), 486-495.
- Özyürek, R., Vardarlı, B., & Tracey, T. (2020). *Kişisel Küre Envanteri - Kısa Form - Türkçe El Kitabı*. Ankara: PE-GEM.
- Parsons, F. (1909). *Choosing a vacation*. Houghton Mifflin.
- Patton, W. (2007). Connecting relational theory and the

- systems theory framework: Individuals and their systems. *Australian Journal of Career Development*, 16(3), 38-46.
- Patton, W. ve McMahon, M. (1999). *Career development and systems theory: A new relationship*. Brooks/Cole.
- Pişkin, M. (2021). Kariyer gelişim sürecini etkileyen faktörler. B. Yeşilyaprak (Ed.), *Mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığı: Kuramdan uygulamaya* içinde (s. 44-75). Pegem Akademi.
- Prediger, D. J. (2004). Career planning validity of self-Estimates and test estimates of work-relevant abilities. *The Career Development Quarterly*, 52(3), 202-211. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2004.tb00642.x>
- Rudolph, C., Zacher, H. ve Hirschi, A. (2019). Empirical developments in career construction theory. *Journal of Vocational Behavior*, 111, 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2018.12.003>.
- Savickas, M. L. (2005). Toward a comprehensive theory of career development: Dispositions, concerns, and narratives. *Contemporary models in vocational psychology* içinde (s. 303-328). Routledge.
- Savickas, M. L. (2013). Career construction theory and practice. *Career development and counseling: Putting theory and research to work*, 2, 144-180.
- Savickas, M. L. (2015). Career counseling paradigms: Guiding, developing, and designing. P. J. Hartung, M. L. Savickas, & W. B. Walsh (Eds.), *APA handbook of career intervention, Vol. 1. Foundations* içinde (s. 129-143). American Psychological Association Press. <https://doi.org/10.1037/14438-008>
- Savickas, M. L. ve Porfeli, E. J. (2012). Career Adapt-Abilities Scale: Construction, reliability, and measurement equivalence across 13 countries. *Journal of Vocational Behavior*, 80(3), 661-673. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.011>
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19-45. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb01196.x>
- Sharf, R. S. (2002). *Applying Career Development Theory to Counselling* (3. baskı). Newyork: Brooks/Cole.
- Spokane, A. R., & Holland, J. L. (1995). The Self-Directed Search: A family of self-guided career interventions. *Journal of Career Assessment*, 3(4), 373-390. <https://doi.org/10.1177/106907279500300409>
- Spokane, A. R., Meir, E. I., & Catalano, M. (2000). Person-environment congruence and Holland's theory: A review and reconsideration. *Journal of Vocational Behavior*, 57(2), 137-187. <https://doi.org/10.1006/jvbe.2000.1771>
- Sternberg, R. J. (2002). Beyond g: The theory of successful intelligence. R. J. Sternberg & E. L. Grigorenko (Eds.), *The general factor of intelligence: How general is it?* içinde (s. 447-479). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Super, D. E. (1957). *The psychology of careers*. Harper & Row.
- Super, D. E. (1980). A life-span, life-space approach to career development. *Journal of Vocational Behavior*, 16(3), 282-298.
- Super, D. E. (1990). A life-span, life-space approach to career development. D. Brown, L. Brooks, ve Associates (Eds.), *Career choice development* içinde (2.baskı., s. 197-261). Jossey-Bass.
- Super, D. E., Osborne, W. L., Walsh, D. J., Brown, S. D., & Niles, S. G. (1992). Developmental career assessment and counseling: The C-DAC model. *Journal of Counseling & Development*, 71(1), 74-80.
- Super, D. E., & Overstreet, P. L. (1960). *The vocational maturity of ninth-grade boys*. Teachers College Press.
- Super, D. E., Savickas, M. L. ve Super, C. M. (1996). The life-span, life-space approach to careers. In D. Brown & L. Brooks (Eds.), *Career choice and development* (3. baskı, s. 121-178). Jossey-Bass.
- Toker, Y. (2010). *Cognitive and non-cognitive correlates of the science-math trait complex: Searching for personality correlated and revisiting vocational interests*. Doctoral Dissertation: Atlanta: Georgia Institute of Technology.
- Toker, Y., & Ackerman, P. L. (2012). Utilizing occupational complexity levels in vocational interest assessments: Assessing interests for STEM areas. *Journal of Vocational Behavior*, 80(2), 524-544. DOI: 10.1016/j.jvb.2011.09.001
- Toker, Y. ve Gültaş, M. (2019). STEM Interest Complexity Inventory Sort Form with IRT and DIF applications. *Journal of Career Assessment*, 27(1), 78-96. Doi: 10.1177/1069072717748645
- Toker-Gültaş, Y., Çetinbinici, A., & Açıkgöz, Y. (2025 online first). Am I fit for a complex social/enterprising occupation? People/data complexity assessments. *Journal of Career Assessment*. <https://doi.org/10.1177/10690727251363578>
- Tracey, T. J. G. (2002). Personal globe inventory: measurement of the spherical model of interests and competence beliefs. *Journal of Vocational Behavior*, 60, 113-172. <https://doi.org/10.1006/jvbe.2001.1817>
- Tracey, T. J. G., & Robbins, S. B. (2006). The interest-major congruence and college success relation: A longitudinal study. *Journal of Vocational Behavior*, 69(1), 64-89. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2005.11.003>
- US Department of Labor. (1991). *Dictionary of Occupational Titles (DOT) (Revised 4th Edition)*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Van Iddekinge, C. H., Roth, P. L., Putka, D. J., & Lanivich, S. E. (2011). Are you interested? A meta-analysis of relations between vocational interests and employee performance and turnover. *Journal of Applied Psychology*, 96(6), 1167-1194. <https://doi.org/10.1037/a0024343>
- Yılmaz, O. (2011). *Mesleki İlgi Envanteri'nin Geliştirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.